

ANALELE UNIVERSITĂȚII DIN BUCUREȘTI - SERIA DREPT

**O scurtă analiză comparativă a funcțiilor pedepsei.
Perspective ale doctrinei penale și doctrinei ecleziastice****Drd. Cosmin Ionuț Tudor**

Facultatea de Drept, Universitatea din București

Rezumat: *Lucrarea analizează unele interferențe ale dreptului penal cu doctrina bisericească a binelui și răului. Principalele întrebări la care reflectează sunt următoarele: Care sunt particularitățile instituției pedepsei în doctrina penală românească și în doctrina bisericească ortodoxă? Ce se întâmplă dacă există o nepotrivire sau chiar o contradicție între unele dintre aceste componente? De ce rata criminalității nu scade? De ce nu reușim, în pofida resurselor concentrate? Există un răspuns în doctrina ecleziastică?*

Cuvinte-cheie: *pedeapsă, drept penal, doctrina ecleziastică, infracțiune, vinovăție.*

A brief comparative analysis of the functions of punishment. Perspectives of criminal doctrine and ecclesiastical doctrine

Abstract: *The paper analyses some interferences between criminal law and the church doctrine of good and evil. The main questions it addresses are the following: What are the particularities of the institution of punishment in Romanian criminal doctrine and in Orthodox church doctrine? What happens if there is a mismatch or even a contradiction between some of these components? Why does the crime rate not decrease? Why do we still not succeed despite concentrated resources? Is there an answer in ecclesiastical doctrine?*

Keywords: *punishment, criminal law, ecclesial doctrine, crime, guilt.*

Une brève analyse comparative des fonctions de la peine. Perspectives de la doctrine pénale et de la doctrine ecclésiastique

Résumé: *Le présent article se propose d'analyser certaines interférences entre le droit pénal et la doctrine orthodoxe du bien et du mal. Il s'attache principalement à examiner les questions suivantes: quelles sont les particularités de l'institution de la peine dans le droit pénal roumain et dans la doctrine orthodoxe? Que se passe-t-il en cas de divergence, voire de contradiction, entre ces deux composantes? Pourquoi le taux de criminalité ne diminue-t-il pas? Pourquoi, malgré des ressources considérables, n'obtenons-nous toujours pas de résultats? La doctrine orthodoxe apporte-t-elle des réponses?*

Mots-clés: *peine, droit pénal, doctrine ecclésiastique, crime, culpabilité.*

I. INSTITUȚIA PEDEPSEI ÎN DREPTUL PENAL ȘI SANȚIUNEA ÎN DOCTRINA CANONICĂ ORTODOXĂ. DOAR O DIFERENȚĂ TERMINOLOGICĂ?

Pedeapsa este una dintre cele mai vechi noțiuni din vocabularul uman. În limba latină, termenul *poena* se traduce prin pedeapsă, amendă sau sancțiune pentru o faptă rea. Din acest etimon latin s-au dezvoltat principalii termeni pe care îi cunoaștem în domeniu: *punishment, penalty, pain, penance*.

Așadar, conceptul de pedeapsă a traversat epoci, sisteme de gândire și forme de organizare socială. Acest concept nu se limitează doar la înțelesul de corecție sau de sancțiune. Pedeapsa este și un indicator al unei anumite perspective antropologice. De asemenea, pedeapsa a determinat concepții despre autoritate, despre ordine, dar și despre responsabilitate și restaurare. În spatele fiecărui sistem punitiv există o perspectivă antropologică: dacă omul este văzut ca o ființă rațională, liberă și perfectibilă, pedeapsa devine un mijloc de corectare și restaurare; dacă este perceput ca o ființă dominată de instincte și tendințe distructive, pedeapsa se transformă într-un instrument de control și de impunere a ordinii. Astfel, concepțiile despre autoritate, ordine, responsabilitate și restaurare sunt profund modelate de modul în care definim condiția umană.

Ceea ce este și mai interesant, noțiunea de pedeapsă nu a fost exclusiv apanajul spațiului juridic laic sau al sistemelor penale pozitive. Subiectul pedepsei este prezent și în spațiul și gândirea religioasă. În doctrina eclezială, pedeapsa capătă conotații morale și este legată de dimensiunea soteriologică a existenței omului.

În consecință, pentru a înțelege într-o manieră obiectivă tema pe care am propus-o spre cercetare, este necesar să observăm instituția pedepsei în cele două paradigme, și anume: cea juridică, secularizată, codificată și coercitivă, și cea eclezială, în care întâlnim o întrepătrundere a autorității și libertății și unde activitatea omului este pusă sub semnul comuniunii cu Divinitatea și al responsabilității personale.

În sfera preocupărilor juridice, pedeapsa „*este una dintre instituțiile fundamentale ale dreptului penal*”¹. Actualul *Cod penal român* (Legea nr. 286/2009 republicată, cu modificările și completările ulterioare), nu oferă o definiție a pedepsei. Însă, din textul de lege putem distinge caracteristicile sau însușirile pedepsei. În temeiul acestor caracteristici, dar și în lumina clarificărilor oferite de literatura de specialitate², pedeapsa este observată ca reacție a societății față de o infracțiune. Teoretic, din punct de vedere penal, pedeapsa este răspunsul organizat și instituționalizat la fiecare acțiune a persoanei prin care sunt încălcate normele de conviețuire socială printr-o faptă penală sau față de o faptă prevăzută de legea penală (nejustificată, imputabilă, săvârșită cu vinovăție).

În contextul acestei paradigme, instituția pedepsei se evidențiază prin mai multe funcții³. Se remarcă o funcție preventivă, care are atât un caracter general, cât și unul

¹ E. Derșidan, Dicționar de termeni juridici uzuali, Ed. Proteus, București, 2006, p. 320; A. Boroș, Drept penal. Partea Generală, Ed. C.H. Beck, București, 2010, p. 366 ș.u.

² Comparativ cu vechea lege penală română, în „*noul Cod penal s-a renunțat la un capitol distinct, care să cuprindă definiția pedepsei și scopul acesteia. Noul legiuitor a avut în vedere că o atare dispoziție este mai mult proclamativă, o declarație de principiu care și-ar avea locul mai potrivit în lucrările de doctrină decât în legislație*”. G. Antoniu, T. Toader (coord.), Explicațiile noului Cod penal, vol. II (art. 53-187), Ed. Universul Juridic, București, 2015, p. 13. A se vedea și G. Antoniu, Observații critice cu privire la Noul Cod Penal, în *Analele Universității Constantin Brâncuși din Târgu Jiu, serie Științe Juridice*, 2, 2010, pp. 7-18.

³ Funcția de constrângere; funcția de reeducare; funcția de exemplaritate; funcția de eliminare.

special. Nu trebuie neglijată nici funcția educativă a pedepsei. Totodată, distingem și o funcție restaurativă a pedepsei⁴. Având în vedere aceste funcții, afirmăm că scopul sistemului penal este de a păstra ordinea publică, de a proteja cetățenii și de a garanta și afirma valorile sociale. Aplicarea pedepsei și executarea acesteia constituie un act de autoritate a statului. Simultan, sancționarea faptelor penale este și o concretizare a solidarității existente între membrii societății.

Referindu-ne la doctrina Bisericii Ortodoxe, un prim aspect pe care este necesar să îl precizăm este acela că, în Biserică, în locul termenului de „pedeapsă” este folosită noțiunea de „sanctiune”. Între pedeapsă și sanctiune este necesar să fie făcută o distincție clară. Sanctiunea este un termen generic, care desemnează orice consecință aplicată pentru respectarea sau încălcarea unei norme. Pedeapsa reprezintă un anumit tip de sanctiune, care are un caracter negativ și care presupune o suferință impusă deliberat cu scopul de a răspunde pentru o faptă considerată ilicită⁵ în sens penal.

Dacă sanctiunea are un scop eminent regulator și preventiv, pedeapsa se particularizează prin scopul ei preventiv⁶ (prevenția specială) și corectiv, care vizează deopotrivă persoanele fizice și persoanele juridice. Într-un enunț sintetic, putem spune că toate pedepsele sunt sanctiuni, dar nu toate sanctiunile sunt pedepse.

În activitatea Bisericii, sanctiunea este un eveniment cu conotație spirituală, care îl vizează pe individ. Altfel spus, în abordarea ortodoxă a termenului, sanctiunea nu este un instrument de pedepsire⁷, așa precum întâlnim în doctrina juridică, ci o formă de îndreptare a persoanei. Este foarte interesant de observat că Ortodoxia nu înțelege sanctiunea ca o ruptură între om și comunitate, ci ca o formă de refacere a comuniunii dintre om și Divinitate. În strânsă legătură cu această realitate, fundamentele sanctiunii sunt observate din perspectiva relației personale a omului cu Divinitatea⁸. Vinovăția nu mai este o chestiune de fapt, ci trimite către realitatea profundă a ființei căzute în păcat. Prin urmare, sanctiunea are un proeminent rost moral, în sensul în care ea este o chemare la pocăință sau o formă de terapie spirituală care urmărește atât compensarea unei fapte, cât, mai ales, transfigurarea persoanei.

Actualmente, în practica Bisericii Ortodoxe Române este în vigoare *Regulamentul autorităților canonice disciplinare și al instanțelor de judecată ale Bisericii Ortodoxe Române*, document care, pe baza dreptului canonic, reglementează procedura de judecată în Biserică, faptele incriminate, categoriile de sanctiuni și autoritatea competentă să aplice sanctiunea în Biserică. Doresc să evidențiez un aspect, și anume că în introducerea la acest *Regulament* sunt făcute o serie de precizări cu privire la doctrina sanctiunii în Biserică. Iată conținutul acestora: „*sanctiunea bisericească (din termenul latin sanctio, -onis, derivat din sanctus) este înțeleasă de prezentul Regulament ca hotărâre luată de o autoritate canonică disciplinară pentru îndreptarea unui cleric al Bisericii care a săvârșit o abatere. Totodată, sanctiunea este*

⁴ A se vedea: J. Dignan, *Understanding victims and restorative justice*, Maidenhead, England, Open University Press, 2005, p. 94.

⁵ Pentru clarificări, a se vedea: L. V. Lefterache, *Drept penal. Partea generală*, ediția a III-a, Ed. Hamangiu, București, 2021, p. 289.

⁶ „Scopul executării pedepselor și a măsurilor educative privative de libertate este prevenirea săvârșirii de noi infracțiuni”, art. 3, alin. (1) Legea nr. 254/2013.

⁷ În relația penitent-confesor.

⁸ A se vedea: D.-G. Filimon, *Dreptatea, fapt social și virtute creștină*, Ed. Universității din București, București, 2022, pp. 221-239.

diferită de epitimie (επιτίμια), noțiune ce definește canonul de pocăință și îndreptare pe care un credincios trebuie să-l împlinească după mărturisirea păcatelor în fața confesorului la Mărturisire. Deci, epitimiile se aplică de către duhovnic credincioșilor, în cadrul Mărturisirii, iar sancțiunile se aplică de către autoritățile canonice disciplinare. Astfel, sancțiunea bisericească se deosebește de epitimie în special prin modul în care este dată și se aplică: epitimia are un caracter privat, fiind administrată exclusiv în cadrul Mărturisirii și se aplică în viața privată a unei persoanei, în timp ce sancțiunea bisericească are un caracter public, deoarece este administrată de autoritățile canonice disciplinare și se aplică printr-un act public”⁹.

Nu este dificil de observat diferența de abordare dintre doctrina juridică penală și doctrina ecleziologică, în ceea ce privește pedeapsa și sancțiunea. În dreptul penal modern, omul este considerat, în esență, un individ autonom. El este dotat cu rațiune, prin urmare este responsabil pentru faptele sale și este capabil de autodeterminare. Statul, ca autoritate, în această construcție, are obligația de a-l trata pe om ca pe un subiect de drept, evident în limitele prevăzute de legislația în vigoare.

În doctrina ortodoxă, Biserica nu este o autoritate civilă, precum Statutul, prin urmare ea nu își poate asuma responsabilități de aplicare a legii penale. În Biserică, omul are o vocație de comuniune și deificare. Fapta greșită este înțeleasă de către Biserică drept o deformare a propriei naturi. Din acest motiv, corectarea nu se face prin constrângere, ci prin chemare la conștientizare. Pedeapsa nu poate da naștere pocăinței și reintrării în ritmul vieții liturgice. De aceea, canonul¹⁰, nu a fost niciodată asimilat normei legale, ci a fost înțeles ca regulă pastorală, adică ca măsură de îndreptare a persoanei¹¹.

Dacă, în dreptul penal, funcția pedepsei este, în esența ei, reparatorie față de comunitate și coercitivă față de individ, în abordarea ortodoxă a problemei, epitimia nu este niciodată aplicată pentru a plăti o vină în mod contabil. Scopul ei este unul terapeutic, și anume de a readuce persoana în starea de libertate interioară.

În activitatea Statului, aplicarea pedepsei implică o evaluare obiectivă a faptei, urmată de o sancțiune proporțională cu pericolozitatea faptei și a persoanei. Scopul este acela de a descuraja recidiva, dar și de a limita comiterea altor fapte similare de către alți membri ai societății. Aplicarea pedepsei ne apare ca un mecanism extern, rațional și standardizat. Prin comparație, în Biserică, măsurile sancționatorii aplicate în Taina Mărturisirii urmăresc vindecarea sufletului. Așadar, dacă în dreptul penal pedeapsa este o formă de constrângere legitimă, în Ortodoxie epitimia văzută ca formă de sancțiune este un exercițiu de libertate restaurată.

Pentru a înțelege și mai bine cele două perspective doctrinare, ne propunem să ne raportăm la durata/timpul pedepsei și la consecințele pe care aceasta le are:

a) În dreptul penal, timpul pedepsei este măsurabil și finit. Ce înseamnă aceasta? Înseamnă că o infracțiune primește o pedeapsă proporțională, care se aplică pe o perioadă determinată. Teoretic, după ispășirea acestei perioade de penitență, individul este reintegrat în societate. „Codul penal reglementează un sistem sancționator care tinde să mențină un echilibru între exigențele apărării societății și luarea în considerare a nevoii de

⁹ Patriarhia Română, Regulamentul autorităților canonice disciplinare și al instanțelor de judecată ale Bisericii Ortodoxe Române, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2015, pp. 9-10.

¹⁰ Epitimia pe care o aplică confesorul penitentului la Mărturisire.

¹¹ A se vedea G. Grigoriță, The canon: the fundamental pastoral rule of the Church. An etymological, semantic and theological approach, în: Icoana Credinței, nr. 8, anul 4/2028, pp. 23-53.

*reinsertie socială a celui condamnat*¹². În acest fel, dreptatea se consideră restabilă.

b) În plan eclezial, dimensiunea temporală a epitimiei este subordonată transformării interioare a omului. Doctrinar, pocăința nu poate fi cuantificată, nici în timp, nici în intensitate. Din acest motiv, disciplina bisericească nu urmărește egalizarea suferinței. Ea este interesată de nașterea unei noi conștiințe. Timpul nu are valoare în sine, ci doar în măsura în care devine timp al convertirii.

O diferență notabilă identificăm și în ceea ce privește autoritatea care aplică pedeapsa:

a) În dreptul penal, competența și autoritatea este de tip instituțional¹³ și imparțial. Scopul urmărit este acela de a media între individ și societate. „*CtEDO consideră că una dintre funcțiile esențiale ale unei pedepse este aceea de a proteja societatea*”¹⁴. Judecătorul este, din această perspectivă, un funcționar neutru. El are responsabilitatea de a aplica norma într-un mod obiectiv și urmărește să încurajeze reinsertia socială, un viitor rol social pozitiv al celui care a executat pedeapsa.

b) În Biserică, autoritatea nu este impersonală. Dimpotrivă, ea este profund relațională. De exemplu, confesorul nu este un judecător/ magistrat. El are rolul de părinte spiritual care cunoaște atât fapta, cât și sufletul penitentului. Prin urmare, actul de sancționare nu se face în temeiul unei norme externe, ci în cadrul unei relații de încredere, de ascultare.

Această viziune determină și o altfel de înțelegere a vinovăției:

a) În dreptul penal, vinovăția este stabilită prin probe și fapte, analizată și disputată în cadrul unui proces reglementat. Prin urmare, pedeapsa este o realitate obiectivă care poate fi dovedită sau infirmată, care are termene de prescripție a executării.

b) În doctrina ortodoxă, vinovăția este o realitate existențială, trăită în intimitatea conștiinței și este revelată în fața lui Dumnezeu. Mărturisirea nu este un act juridic. Ea este un act ontologic, în care omul își asumă propria decădere.

În toată această comparație, un element esențial este iertarea:

a) În orizontul penal, iertarea apare, *lato sensu*, sub forma grațierii, prescripției răspunderii penale ori prescripției executării pedepsei sau amnistiei, adică a unor acte excepționale și exterioare procesului juridic.

b) În activitatea Bisericii, actul iertării reprezintă nucleul întregului proces de restaurare. Biserica sancționează cu scopul de a chema pe om la o viață morală, nicidecum pentru a-și afirma autoritatea. Comparativ cu sfera juridică, în plan eclezial, iertarea se obține prin pocăință.

Așadar, sintetizând ceea ce am precizat în cuprinsul acestei secțiuni, precizez faptul că, deși vorbim despre aceeași noțiune de suprafață, pedeapsa, respectiv epimie ca formă de sancțiune, cele două doctrine la care ne-am referit operează cu paradigme diferite. Dreptul penal se sprijină pe ideea de sancțiune proporțională, pe realitatea ordinii sociale și pe temeiul autorității instituționale. Astfel, sancțiunea devine punte între vinovăție și societate prin reinsertia socială. De cealaltă parte, Biserica Ortodoxă observă sancțiunea ca formă de pedagogie divină și ca ocazie de colaborare a omului cu Divinitatea. În acest context, sancțiunea devine punte între vinovăție și libertate.

¹² L. V. Lefterache, op. cit., p. 290.

¹³ M. Djuvara, Teoria generală a dreptului. Enciclopedie juridică, Ed. ALL, București, 1995, p. 76.

¹⁴ L. V. Lefterache, op. cit., p. 291.

II. CE SE ÎNTÂMPLĂ DACĂ EXISTĂ O NEPOTRIVIRE SAU CHIAR O CONTRADICȚIE ÎNTRE UNELE DINTRE ACESTE PARADIGME?

Din comparația făcută în prima parte a studiului reiese, fără echivoc, faptul că paradigma penalistă cu privire la pedeapsă, deși nu este în opoziție, diferă față de viziunea eclezială.

Această abordare diferită nu este esențialmente vătămătoare în sine, pentru că ea corespunde celor două viziuni prezentate. Totuși, înțelegerea diferită a rolului pedepsei sau a sancțiunii poate constitui un punct de plecare pentru identificarea unor măsuri care să atenueze rata infracționalității în societatea contemporană.

În dreptul penal, este pus un accent deosebit pe raportul dintre funcția de constrângere și cea restaurativă a pedepsei¹⁵. La rândul său, restaurativismul propune o paradigmă care pune accent pe reconstrucția relațiilor, apropiindu-se de ethosul eclezial. Atunci când sistemul juridic oscilează între constrângere și restaurare, apare riscul unui sistem ambiguu, în sensul în care nici vinovăția nu este pe deplin recunoscută, dar nici reintegrarea nu este cu adevărat realizată. Ceea ce dorim să subliniem este faptul că această tensiune generează contradicții în aplicarea efectivă a pedepsei. Uneori, indivizii sunt tratați cu rigiditate excesivă. Alteori, sunt tratați cu indulgență mecanică, fără a dovedi un parcurs autentic de transformare.

În plan bisericesc, aplicarea epitimiei este sau trebuie să fie însoțită mereu de discernământ pastoral. Ce înseamnă acest lucru? Altfel spus sancțiunea nu este aplicată mecanic sau exterior, pentru că ar degenera într-un simulacru al pedepsei penale. Atunci când autoritatea eclezială este confundată cu autoritatea administrativă, sancțiunea riscă să devină o formă de constrângere moralistă, fapt care este în contradicție cu ethosul vindecător și pedagogic al Bisericii. În plus, iertarea forțată, de exemplu prin ispășirea sancțiunii, dar fără conștientizarea stării, are nedoritul rezultat de a anula însuși sensul pocăinței și de a devaloriza gravitatea reală a faptei.

Dacă ar fi să ne referim la un exemplu concret, putem lua cazul unui persoane care este adusă să răspundă în fața legii penale pentru infracțiuni contra persoanei. Aplicând reglementările în vigoare, autoritățile, într-o logică de protecție socială și prevenție, stabilesc o pedeapsă proporțională cu fapta incriminată de legea penală. În paralel, Biserica, prin organismele ei, poate propune măsuri de sancționare în scopul pocăinței celui vinovat. Ce se întâmplă dacă aceste două direcții se exclud? Ce este de făcut în situația în care, un om care se întoarce onest la Divinitate, cu o viață transfigurată, rămâne totuși condamnat în sistemul penal, fără nicio posibilitate reală de reintegrare socială, din considerente care țin de realitatea economică sau de percepția socială? Sau, într-o altă ipostază, cum este de procedat atunci când un om care își ispășește pedeapsa legală nu arată nicio schimbare morală ori spirituală?

Dincolo de aspectul teoretic, contradicția apărută stă în strânsă legătură cu procesul efectiv de îndreptare. În materie penală, îndreptarea este rareori vizibilă și, chiar mai rar, verificabilă. Se consideră că pedeapsa și-a produs efectul odată cu executarea ei.

În plan eclezial, însă, schimbarea spirituală este singurul criteriu real de ispășire. Acest criteriu nu poate fi normat și nici cuantificat. Rezultă că, cel puțin la nivel teoretic, cele

¹⁵ L. V. Lefterache, op. cit., p. 294.

două sisteme, penal juridic și eclezial, funcționează paralel. Ele nu beneficiază de o comunicare reală și nici nu au mecanisme de armonizare. O asemenea situație generează în viața concretă a persoanei un sentiment de fragmentare, de ruptură între ceea ce este legal din perspectiva juridică și ceea ce este eliberator din perspectivă eclezială.

Pentru a rezolva această contradicție, o soluție viabilă poate fi aceea a asumării unei antropologii comune, capabilă să recunoască complexitatea ființei umane și să propună o viziune integratoare asupra justiției. Rămân însă și aici o serie de întrebări. O asemenea justiție ar fi destul de matură să țină cont atât de ordine, cât și de vindecarea persoanei? O astfel de justiție nu ar întâmpina dificultăți între a stabili un raport de echilibru între sancțiune și iertare? În absența unei asemenea viziuni, pedeapsa ar rămâne o construcție fragmentară, aplicată de sisteme care nu comunică între ele?

În contextul prezentat, trebuie evidențiat faptul că atât autoritatea judecătorească, cât și Biserica au responsabilitatea de a rămâne loiale misiunii proprii:

a) Mai precis, Biserica nu se substituie justiției și nici nu o legitimează automat. Doctrina eclezială are datoria de a se folosi de instrumentele necesare pentru ca omul să fie definit de capacitatea sa de a se schimba, de a se îndrepta. Nu fapta este cea care îl definește pe om, ci capacitatea lui de a se reabilita.

b) La rândul ei, doctrina juridică penală nu trebuie să abdice de la responsabilitatea de a proteja comunitatea și valorile sociale și chiar și pe cel pedepsit. Nu ar fi lipsit de eficiență, însă, ca, pe lângă această datorie, să fie recunoscute și limitele constrângerii, fapt care ar crea posibilitatea promovării funcției restaurative a pedepsei.

Este foarte interesant de observat faptul că tensiunea dintre funcția legală și funcția spirituală a pedepsei are rolul de a sugera o justiție care, deși pedepsește corpul, ajunge și la conștiință. Este vorba, cel puțin teoretic, de o justiție care nu se limitează la a aplica norme, ci care este interesată și de schimbarea și transformarea morală a persoanei.

III. DE CE RATA CRIMINALITĂȚII NU SCADE? PUNCT DE PLECARE AL SOLUȚIILOR SAU FINAL DE POLITICĂ PENALĂ

În contextul contemporan, pare că libertatea nu este înțeleasă într-un mod care să includă și respectarea drepturilor altora. Legislația civilă încurajează drepturile și libertățile personale, dar nu într-o formă constructivă, pentru că nu oferă modele de urmat. „*Cea mai importantă problemă pe care și-o pune dreptul penal este aceea a libertății, căci, fără libertate, nu se poate concepe o pedeapsă*”¹⁶. În doctrina eclezială, libertatea nu este negată, dar întotdeauna libertatea de a acționa este raportată la un Adevăr absolut, la un model primordial. Există, prin urmare, o conștiință a răbdării, a dragostei, a iertării, care au valoare doar în măsura în care corespund Adevărului.

Rata criminalității nu scade, în pofida perfecționării legislației penale și a întăririi sistemelor represive. Dar acest fapt nu se întâmplă pentru că legea ar fi insuficientă, ci pentru că omul, ca subiect moral și spiritual, continuă să înțeleagă greșit libertatea. În realitate, fapta penală, indiferent de forma pe care o îmbracă, este rezultatul unei alegeri. Ea este expresia unei opțiuni interioare care reflectă modul în care individul își concepe drepturile, obligațiile și raportarea sa la celălalt.

¹⁶ M. Djuvara, op. cit., p. 77.

În sistemul juridic actual, libertatea este înțeleasă predominant ca autonomie. Este o libertate reglementată, definită negativ, ca absență a constrângerii. Legea trasează limitele, interzice anumite comportamente și, prin aceasta, definește implicit ce este permis. Constrângerea joacă un rol important atât în concretizarea pedepsei, cât și în definirea libertății¹⁷.

Problema apare din faptul că această libertate nu oferă criterii interioare, nu orientează și nu dă sens alegerii. Este o libertate care autorizează, dar nu formează. În consecință, într-un astfel de cadru conceptual, libertatea devine adesea o justificare pentru comportamente arbitrare.

Criminalitatea apare acolo unde libertatea încetează să fie conștientă de celălalt. O infracțiune nu trebuie văzută ca o încălcare a legii, ci și ca o refuzare sau o agresiune asupra ordinii relaționale în care trăim ca oameni. Pentru ca această ordine să fie respectată, ea trebuie să fie recunoscută drept valoroasă. În atare situație, o libertate care nu este legată de un model etic sau care nu se raportează la ceva sau la Cineva mai mare decât individul, devine sursă de dezintegrare. Într-o altfel de formulare, atunci când sunt decuplate de rădăcina lor morală, drepturile omului devin pretexte ale abuzului.

Prin contrast, în orizontul eclezial, libertatea este întotdeauna relațională, nu autonomă. Prin urmare ea nu încurajează ruptura sau separarea, ci stimulează dialogul și apropierea. În sens moral creștin, omul este chemat să devină el însuși o lege. Ce înseamnă acest lucru? Înseamnă că accentul nu este pus pe respectarea normelor exterioare, ci pe întruchiparea în alegerile personale a ceea ce este bine, frumos și adevărat. Este o diferență fundamentală, pentru că, în doctrina bisericească, libertatea are o funcție formativă. Ea nu este doar permisivă, ci se definește prin ceea ce poți deveni.

Absența unui model formativ al libertății este, de fapt, una dintre cauzele structurale principale ale menținerii unei rate ridicate a criminalității. Tinerii cresc într-o cultură a alegerii fără criterii. Ei sunt liberi, dar fără repere și exigențe morale. Mass-media cultivă senzaționalul în detrimentul modelelor de viață. Or în acest vid educațional și moral, legea ajunge să fie percepută doar ca o barieră administrativă. Ea nu mai este expresie a binelui comun. În consecință, în logica propriei libertăți deformate, fapta antisocială devine o soluție de viață.

Constatăm că infractorul nu este în mod necesar un om fără educație, ci un om fără un model viu de libertate. Legea este utilă pentru că interzice comportamente antisociale. Dar ea nu are puterea de a crea valori. Ea nu poate umple golul lăsat de dispariția reperelor morale. Oricât de eficient ar fi un sistem penal și oricât de bine ar funcționa un aparat coercitiv, rata criminalității nu va scădea semnificativ fără o schimbare de paradigmă în formarea persoanei. Nu este suficient ca omul să știe ce nu are voie să facă. Trebuie să înțeleagă de ce merită să trăiască altfel.

Se poate spune că, în esența ei, criminalitatea este o simptomatologie spirituală. Ea nu este neapărat o problemă juridică. Rata crescută a criminalității este mărturia unei societăți care nu mai are capacitatea de a transmite sens. Fără direcție, libertatea devine haotică și devoratoare. Scăderea criminalității presupune, mai întâi, o re-umanizare a libertății, adică o scoatere a ei din zona revendicărilor sterile și o repunere a ei în relație cu vocația omului de a deveni persoană.

Așadar, pare absolut necesar ca infracțiunea să fie înțeleasă ca alegere personală ce

¹⁷ L. V. Lefterache, op. cit., p. 293.

reflectă modul în care omul înțelege libertatea. O libertate înțeleasă în mod autonom, separat de bine, va conduce la forme deviate de manifestare. *Per a contrario*, o libertate înțeleasă sănătos, ca participare la viața celuilalt, va fi întotdeauna sursă de responsabilitate. Aceasta ar putea fi rădăcina reală a problemei și, totodată, soluția de care ar trebui să se țină seama pentru rezolvarea ei.

IV. DE CE NU REUȘIM, ÎN POFIDA RESURSELOR ALOCATE? POSIBILE RĂSPUNSURI.

În pofida resurselor alocate prevenirii și sancționării criminalității, rezultatele demonstrează că, atât timp cât rămânem prizonierii unei viziuni mecanice asupra omului și a societății, vom fi incapabili să reușim reducerea ratei infracționalității. Este necesar să conștientizăm că eforturile alocate infrastructurii, tehnologiei, reformelor etc. nu pot suplini înțelegerea coerentă a libertății și a responsabilității umane.

Doctrina penală, cel puțin în varianta sa modernă, a fost modelată de idealul iluminist. Omul a fost observat ca agent rațional, a cărui comportare poate fi modelată prin recompense și pedepse. Într-un astfel de sistem, accentul este pus pe resurse. Avem nevoie de mai multe camere de supraveghere, de mai multe penitenciare, de mai multă securitate, de mai mult control. Se pare, însă, că problema nu este lipsa de control, ci incapacitatea de a ne orienta, astfel că avem mai degrabă nevoie de repere, nu de pârghii.

Societatea contemporană pare lipsită de interesul de a reflecta la un sens pentru care merită să alegi binele. Se discută despre siguranță, despre legalitate, despre norme, dar nu vorbim despre virtute, despre conștiință, despre împlinirea umană ca finalitate a libertății. Această omisiune este fatală pentru valorile morale și în egală măsură pentru valorile sociale.

În doctrina eclezială, constrângerea exterioară este substituită de transfigurarea interioară. Omul este observat și abordat ca fiind subiect sau partener de dialog. În acest plan, libertatea devine putere de a alege binele pentru că e bine. Resursele care contează nu sunt cele materiale, ci spirituale, adică modelul, mărturia, comunitatea, sensul.

Se investește în corecție. Mai mult decât se investește în formare. Dar penitenciarele nu pot înlocui niciodată caracterele bune, iar codurile penale nu pot fi asimilate conștiințelor sănătoase. Tot astfel, frica de pedeapsă nu poate ține loc înțelepciunii.

În absența unui model de libertate orientată, omul rămâne vulnerabil în fața haosului propriei autonomii. O libertate lipsită de scop devine periculoasă. Din acest motiv, în viziunea eclezială, epitimia este proiectată pentru a vindeca. Ea îl privește pe om în întregul său și este o încercare de a reconstitui în om capacitatea de a iubi, de a trăi în adevăr.

Așadar, s-ar părea că motivul pentru care eșuăm, în ciuda resurselor alocate, este acela că tratăm omul fără a ține cont de complexitatea sa, de motivele care au condus la conduita pedepsită. Îl considerăm o problemă de reglementat, nu o persoană de format.

Aplicăm pedepse, dar nu propunem modele. Ne temem de haos fără a cultiva un sens. Succesul în ceea ce privește reducerea infracționalității nu stă în cantitatea și nici în calitatea resurselor alocate, ci în redescoperirea unei libertăți care conduce la adevăr. Chiar și într-o societate ultra-reglementată, fapta antisocială va continua să apară, pentru că lipsește formarea interioară, chiar dacă reglementările legale abundă.

În concluzie, ceea ce într-adevăr dă randament este cultivarea resurselor interioare ale omului. În absența acestor resurse, orice formă de control și de pedeapsă nu vor fi îndeajuns de suficiente, indiferent de cât de performant este sistemul juridic penal.

V. POATE OFERI DOCTRINA ECLEZIALĂ UN POSIBIL RĂSPUNS?

Răspunsul pe care doctrina ecleziastică îl oferă cu privire la criza funcției pedepsei și la eșecurile societății contemporane în gestionarea libertății și a responsabilității este de natură antropologică și soteriologică. Astfel, ar trebui poate, inclusiv în aplicarea legii penale, să înțelegem că pedeapsa nu este un act de retribuție? Sau să conștientizăm că pedeapsa este o lucrare pedagogică și vindecătoare? S-ar regăsi mai multe răspunsuri dacă am considera că pedeapsa nu compensează un rău și nici nu echilibrează un profil moral?

Funcția pedepsei trebuie observată în contextul binelui și al comuniunii, ceea ce nu neagă funcția de reinsertie socială a pedepsei, ci, mai degrabă, o personalizează. În timp ce doctrina penală seculară operează într-un sistem de raporturi externe, individ-stat, persoană juridică-stat, faptă-normă, doctrina bisericească aduce în prim-plan realitatea interioară a persoanei. În plan bisericesc, sancțiunea nu satisface o idee de justiție abstractă, ci contribuie la transformarea spirituală a persoanei: presupune înțelegere, discernământ și o chemare constantă la schimbare. Răspunsul Bisericii la problema libertății greșit înțelese, care stă la baza multor fapte antisociale, este modelul de libertate centrat pe responsabilitate, pe comuniune și pe sacrificiu, este din ce în ce mai absent în societatea societății contemporană.

Așadar, paradigma eclezială în ceea ce privește sancțiunea pune în prim plan omul, care este privit ca entitate care acționează, dar și ca subiect chemat către un scop, către o finalitate. Omul este vinovat pentru infracțiunea pe care a comis-o, dar el nu este definit prin căderea lui, ci prin posibilitatea revenirii și a îndreptării. Tocmai în această lumină, adevărata funcție a pedepsei este aceea de a-l aduce pe vinovat înapoi în comunitatea celor liberi de povara greșelilor trecute.

Nu este ușor să înțelegem perspectiva Bisericii cu privire la sancțiune. Dar ea constituie un punct de reflecție și un stimul de a regândi întregul sistem de referință în legătură cu instituția penală a pedepsei. Răspunsul Bisericii nu anulează legea, dar poate să o transfigureze. Este un răspuns care umanizează sancțiunea și care ne încurajează să credem în om și să observăm în el o ființă capabilă de schimbare.

CONCLUZII

În lumina celor menționate mai sus, considerăm că este important să reținem următoarele două idei sintetice ca punct de plecare al unor reflecții viitoare cu privire la concilierea valorilor sociale și morale:

1. În pofida complexității și a tehnicității sistemului juridic penal, eficiența pedepsei rămâne limitată pentru că persoana este redusă la statutul de individ cu o conduită reglementată de stat. El nu pare că este înțeles ca persoană înzestrată moral, care are un scop, decât pentru a proba/documenta tipicitatea infracțiunii. Sistemul sancționează fapta, dar rareori ajunge să lucreze cu rădăcina ei, și anume cu opțiunea conștientă pentru rău, născută dintr-o înțelegere distorsionată a libertății și a responsabilității. Chiar sistemul de

probațiune, își dovedește limitele în condițiile multitudinii de persoane cu care trebuie să discute și pe care trebuie să le supravegheze consilierii de probațiune. Îndrumarea specifică probațiunii este golită de conținut. Devine evident faptul că o libertate care nu este învățată și asumată în relație cu binele, rămâne doar un pretext pentru derapaj. Lipsa unui model orientativ face ca pedeapsa să fie un act exterior, rece, incapabil să formeze conștiința.

2. În doctrina eclezială, libertatea este înțeleasă în strânsă relație cu modelul oferit de Biserică. Sancțiunea nu este un act de excludere. Ea este un pas în procesul de vindecare. Din această perspectivă, doctrina ortodoxă propune o înțelegere radical diferită, în sensul în care omul nu trebuie doar corectat, ci și încurajat să se întoarcă la sine și să redescopere valoarea comuniunii și a binelui. Omul trebuie ajutat să renască. Desigur, asta nu înseamnă că este ignorată gravitatea faptei. Dar vina nu mai este absolutizată. Acolo unde justiția umană se oprește, bunăvoința transfiguratoare a Bisericii continuă.

Astfel, față de realitatea ratei criminalității, este de reflectat la orice alte soluții centrate pe ideea de promovare a valorilor și moralei, dezvoltate ca bază a unei societăți pluraliste, centrată pe asigurarea unui rol social pozitiv, în mod egal, cetățenilor săi.